

TÜRKİYE

Önemli Bulgular: Türk hükümeti geçtiğimiz yıllarda azınlık topluluklarının mülkiyet hakları, dini kıyafetler ve eğitim dahil olmak üzere dini özgürlüklere ilişkin bazı reformları hayata geçirmiş olmasına rağmen önemli endişeler devam etmektedir. 1982 anayasasında belirtildiği üzere Türkiye'de laiklik dinin üstünde devletin mutlak bir hakimiyetini gerektirmekte olup, bu durum ülkede tam dini özgürlüğü engelleyen hükümet müdahaleleri ve kısıtlamalarına yol açmaktadır. Anayasasına göre laik bir devlet olan Türkiye'de Sünni Müslüman çoğunluk dahil olmak üzere hiçbir dini topluluğun tam yasal statüsü bulunmamaktadır. Hükümet tüm dini gruplar için ibadet yerlerine sahip olma ve bunların bakımını yapma, din adamları yetiştirme ve dini eğitim sağlama haklarını kısıtlamaktadır. Bu özellikle çok küçük azınlık topluluklarına ve toplulukların inançlarını sonraki nesillere aktarmasına büyük zarar vermiştir. Diğer endişeler arasında ulusal kimlik kartlarında dini aidiyetin listelenmesi, sosyal ayrımcılık, Yahudi karşıtlığı ve Türkiye'nin işgaline devam ettiği Kıbrıs'ın kuzey kesiminde dini özgürlüklerin sürekli olarak ihlal edilmesi bulunmaktadır. Son olarak, geçtiğimiz yıl içinde demokrasi ve insan haklarına ilişkin genel tablonun önemli ölçüde zarar gördüğü, İnternet özgürlüğü, özel yaşam ve medya özgürlüğüne ciddi yeni kısıtlamaların getirildiği, bunun da Türkiye'de din ve inanç özgürlüğü açısından bazı sorunlara yol açtığı belirtilmelidir. USCIRF bu endişeleri temel alarak Türkiye'ye 2014 yılında Seviye 2'de yer vermiştir.

Arka Plan

USCIRF Şubat 2014'te Türkiye'ye bir yolculuk yapmış, dini liderler ve topluluk temsilcileri, hükümet yetkilileri ve STK'larla görüşmüştür. Bu görüşmelerde USCIRF geçtiğimiz yıl içinde Türk hükümetinin dini azınlıkların mülkiyet ve eğitimi ile Müslüman kadınların giyimi konusunda olumlu adımlar atmaya devam ettiğini belirten raporlar almıştır. Buna karşın, USCIRF'ye aynı zamanda bazı dini topluluklar için durumun kötüleştiğini ve atılan adımların önemsiz olduğunu belirten görüşler iletilmiş olup, yasaya geçirilmemiş yapılan bazı iyileştirmelerin özellikle mevcut siyasi iklimde kolayca geri alınabileceğine ilişkin endişeler dinlenmiştir. Ek olarak, bazı topluluklar İstanbul'da bulunan Aya Sofya'nın bir cami olarak tekrar açılacağına ilişkin dedikodular sonucunda büyük bir umutsuzluğa düşmüştür; 1935 yılından beri bir müze olarak kullanılan fakat geçmişte kilise olan yapı, Hristiyanlık tarihi ile mirasının simgesi olup Türkiye'nin küçük Hristiyan toplulukların toplumca kabul edildiğinin bir sembolüdür.

Türkiye'nin yasal iklimi 1982 Anayasası'na göre oluşmaktadır. Bu anayasa inanç, ibadet ve dini fikirlerin bireysel olarak yayılması konusunda özgürlükler sunmakta olup, dini temel alan ayrımcılığı yasaklamaktadır, fakat hiçbir dini topluluk tam yasal statüye sahip olmamakla birlikte her topluluk devlet kontrolüne tabidir. Başbakan Erdoğan 2011'de yeniden seçilmesinin ardından 1982 Anayasası'nı "bireylere odaklanan ve özgürlüğe bağlı" bir anayasa ile değiştirme sözünü vermiştir. Sivil toplum ve dini azınlık temsilcilerinden alınan bilgileri ve tavsiyeleri toplayan bir meclis anayasa taslak komisyonu oluşturulmuştur. 16 ayı aşan bir süre sonunda komisyon dini özgürlüğün dışındaki konularda yaşanan fikir ayrılıkları sebebiyle dağılmıştır.

Tam dini özgürlüğün korunmasına ilişkin anayasada bulunan önemli engellere karşın Türk hükümeti mülkiyet hakları ve dini giysilere ilişkin konularda olduğu gibi bazı iyileştirmelerde bulunmuş ve yeterli siyasi istek olduğu sürece bunun yeni bir anayasa olmadan da mümkün olduğunu göstermiştir. Türkiye'de bulunan bu dinamiğin anlaşılması, hükümetin uzun süre önce

açılması için söz verdiği Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması konusundaki başarısızlığını dini özgürlükler konusunda uzun yıllardır yapılan ihlalleri gidermeye ilişkin samimi bir isteğinin bulunmadığına dair rahatsız edici bir gösterge haline getirmektedir.

2013-2014 Dini Özgürlük Koşulları

Topluluk İçi Din İşlerine Müdahale: Türk hükümeti yalnızca Türk vatandaşlarının Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal Sinodu'nun bir üyesi olabilmesi zorunluluğunu devam ettirmektedir. Başbakan 2010 yılında 25 Metropolit için çifte vatandaşlık onayını vermiş olmasına karşın, diğer bazı kişiler reddedilmiştir. Hangi kişilerin Rum Ortodoks Patrikliği'nin bir üyesi olabileceğine karar verilmesinde hükümetin sahip olduğu rol topluluğun iç işlerine müdahale edildiğini göstermektedir. Hükümet aynı zamanda Ermeni Patrikliği'nin liderlik seçim sürecine de müdahalede bulunmuş olup, Türkiye'de bulunan dini azınlık topluluklarına din adamı yetiştirme izni vermemektedir. Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu, Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Gül tarafından sözler verilmesine ve destekleyici konuşmalar yapılmasına karşın 1971'den bu yana olduğu gibi halen kapalı durmaktadır. Ermeni Ortodoks topluluğu da bir ruhban okuluna sahip değildir.

Dini Topluluklara Ait Mülkler: Türk hükümeti tarihi boyunca dini topluluklara ait mülkleri kamulaştırmıştır. Hükümet, 2003 yılında başlayan ve özellikle 2011 yılındaki kararnamenin yayınlanmasını içeren bir süreç dahilinde bazı mülkleri geri vermiş veya mülklerin geri verilmesinin mümkün olmadığı durumlarda tazminat ödemiştir. 2011 yılından beri, hükümete göre toplam değeri 2,5 milyar TL'yi aşan 340 mülk geri verilmiştir veya tazminatı ödenmiştir. Fakat 1.000 başvuru geri çevrilmiş, 800'ünün yeterli bilgi içermediği belirtilmiş, 200'ü ise diğer nedenlerden reddedilmiştir. Bazı topluluklar önyargıların bulunduğunu belirtmekte, sürecin çok yavaş olduğunu söylemekte ve tazminatın yetersiz olduğunu iddia etmektedir.

2008 yılından beri Türk hükümetinin, 1160 ve 1932 yılları arasında Süryani Patriği'nin evi olmuş olan 1.600 yıllık Mor Gabriel Manastırı'nın arsasının bir kısmına el koymasına ilişkin süregelen bir tartışma bulunmaktadır. Eylül 2013'te hükümet Mor Gabriel Manastırı'nın ilgili Süryani Vakfı'na geri verileceğini açıklamış ve 244.000 metrekarelik arazinin tapusunu vakfa vermiştir. Topluluğun kendilerine ait olduğunu iddia ettiği, ek 320.000 metrekare (320 dönüm) büyüklüğünde bir araziye ilişkin dava Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde sürmektedir.

Eğitim: Anayasa, içeriği Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulmuş din ve ahlak eğitimi dersinin devlet ilköğretim okulları ve liselerinde verilmesini zorunlu tutmaktadır. Yakın geçmişte esas olarak İslam üzerine yoğunlaşan ders, tüm dinler ve ateizmi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. [Not: USCIRF delegeleri bu derslerin içeriğine ilişkin beyanları doğrulayamamışlardır.] Müslüman olmayan çocukların derse katılımı zorunlu olmamakla beraber dersten isteğiyle çıkan çocuklara sosyal ve öğretmenleri tarafından ayrımcılık yapıldığına ilişkin raporlar bulunmaktadır. Ek olarak, dini azınlık topluluklarından gelen şikayetler sonrasında, Milli Eğitim Bakanlığı dini eğitim kitaplarının azınlıklar için aşağılayıcı ifadeler kullanılmayacak şekilde gözden geçirildiğini belirtmiştir.

Dini Giysiler: Türk laikliğine bağlı kalmak amacıyla hükümet uzun yıllar boyunca, devlet binaları, devlet üniversiteleri ile özel üniversiteler, parlamento, mahkemeler ve okullar dahil olmak üzere devlet binalarında başörtüsü takılması dahil olmak üzere dini giysileri yasaklamıştır. Geçmişte başörtüsü giyen kadınlar ve onları savunanlar üniversitelerden atılmış ve hemşirelik ile öğretmenlik gibi kamu sektöründe çalıştıkları işleri kaybetmişlerdir. Türk hükümeti Eylül

2013'te devlet kurumları ve okullardaki başörtüsü yasağını kaldırmıştır. Buna karşın, ordu ve polis mensupları ile bazı mahkemeler gibi üniforma kullanılması gereken görevler için yasak halen devam etmektedir. Buna ek olarak, Türk yasaları gereğince, hükümet ve yerel polisin bu yasayı uygulamak için yaptığı bir girişim olduğuna dair raporlar olmamasına karşın, dini grupların yalnızca önderleri kamu kurumları içinde dini giysilerini giyebilmektedirler.

Aleviler: Aleviler Türkiye'nin toplam nüfusunun yüzde 15 ila 25'ini oluşturmaktadırlar. Türk hükümeti ve birçok Alevinin bu topluluğu heterodoks Müslüman olarak görmesine karşın, çok sayıda Sünni Müslüman bu tanımlı kabul etmemekte ve bu grubun mensuplarını Müslüman saymamaktadır. Bazı Aleviler Şii Müslüman olduklarını belirtmekte, diğerleri ise İslam'ı reddedip kendilerini benzeri olmayan bir kültürün parçası olarak nitelendirmektedirler. Türk hükümeti Alevilerin "toplandıkları yerlerin" (*cemevi*) yasal olarak ibadethane olduğunu kabul etmemekte, bu statüleri nedeniyle onlara yasal ve finansal destek sağlamamaktadır.

Yahudi Karşıtlığı: Yahudi topluluğun temsilcileri USCIRF'e Türkiye'deki durumlarının çoğunluğu Müslüman olan diğer ülkelere ve Batı Avrupa'nın bazı kısımlarına kıyasla daha iyi olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye'de Yahudiler ibadetlerini özgürce yerine getirebilmekte olup sinagogları ihtiyaç duyulduğunda genel olarak hükümet desteği almaktadır. Buna karşın, toplum ve medyada Yahudi karşıtlığının arttığına ilişkin endişeler mevcuttur. Ek olarak, Başbakan da dahil olmak üzere hükümetin bazı yetkilileri tarafından "faiz lobisine" yapılan atıflar bazı muhataplar tarafından Yahudi topluluklarının üyelerini kasteden şifreli bir dil olarak görülmektedir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuzey kesimi: Türkiye kuzey Kıbrıs'ın yaklaşık 1/3'ünü 1974 yılından beri işgal altında tutmaktadır. Geçtiğimiz yıl azınlık topluluklarının, Türk askeri bölgeleri veya üslerinin sınırları içinde bulunan dini ibadethane mekanlarına ve mezarlıklarına erişimi engellenmiştir.

Amerika'nın Uygulayacağı Politikalara İlişkin Tavsiyeler

Türkiye önemli bir stratejik ortak olduğu için, ABD hükümeti dini özgürlük ile ilgili sorunları hükümetin en yüksek kademelerinde Türk meslektaşlarına karşı dile getirmelidir. USCIRF ABD hükümetinin Türk hükümetinin özellikle şu konularda adım atmasını sağlamasını tavsiye etmektedir:

- Dini özgürlükler konusunda uluslararası insan hakları standartlarına uygun yeni bir anayasa taslağı oluşturmak amacıyla birden çok partinin üyesinden meydana gelen bir anayasa taslak komisyonunun yeniden oluşturulması;
- İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin tam olarak uygulanması ve 1923'te imzalanan Lozan Anlaşması'nın tüm dini azınlık topluluklarına eşit hakların sağlanacağı şekilde yorumlanması;
- Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun yeniden açılacağına ilişkin özel olarak ve devlet elinden verilen sözlerin tutulması ve diğer dini toplulukların da kendi ruhban okullarını açması ve işletmesine izin verilmesi;
- Dini topluluklara liderlerini kendi iç tüzükleri ve inançları gereğince seçmeleri ve atamalarına izin verilmesi;

- Hükümet yetkililerinin Türkiye'deki dini topluluklara ilişkin Yahudi karşıtı veya aşağılayıcı ifadelerde bulunmasının alenen eleştirilmesi;
- 2010 Avrupa İnsan Hakları Bildirgesi'ne uyması bakımından, dini özgürlükleri veya inançları ihlal ettiği için ulusal kimlik kartlarındaki dini aidiyet alanının kaldırılması; ve
- Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuzey kesimi ile ilgili olarak, Türk askeri yetkilileri ve Türkiye tarafından kontrol edilen yerel yetkililerin dini azınlıkların ibadethaneleri ve mezarlıklarına erişimi ve bunları kullanımını engelleyen tüm kısıtlamaları kaldırmasının sağlanması.

